

TURINYS

Įvadas	13
1. Įkalintas	15
2. Bloga nuojauta	21
3. Užgrobėjai	28
4. Po okupanto padu	35
5. Vokiečių strategija	41
6. Miesto žūtis	51
7. Pakartotinis sulaikymas	65
8. Pirtis	85
9. Wernerio netektis	103
10. Metų laikų kaita	115
11. Perkėlimas	134
12. Komunistinė dorovė	149
13. Sovchozo personalas	164
14. Atgalinis bilietas	174
15. Mėginimas prisitaikyti	185
16. Krikščionių stovykloje	197
Epilogas	204

Sovietų „katiuša“ – vadinamieji „Stalino vargonai“.
Piešinys: Jan Gleysteen.

4 skyrius

Po okupanto padu

Neramiai nusnūdome iki šeštos ryto. Tada tėvas liepė man keltis ir surasti darbininką lenką, kuris dirbo karvidėje. Ne itin norėjau kur nors eiti, nes bijojau rusų. Bet pagaliau atsikėliau ir apsilvilkau palatą. Buvo tamsu kaip duobėje. O jeigu rusai mane nužudys? Atsargiai pėdinau per kambarius.

Svetainėje miegojo trys kareiviai. Tie, kurie naktį leido plokšteles. Galvos ant stalo, vienoje rankoje ginklas, kitoje – butelis. Minutėlę stebtelėjau prie durų ir pasiklausiau.

Prieangyje, vedančiame į namo galą ir virtuvę, budėjo sargybinis. Jis saugojo lauke stovinčius lengvuosius automobilius ir sunkvežimius. Rusas nenorėjo manęs išleisti. Tikriausiai manė, kad esu civiliais drabužiais vilkintis vokiečių kareivis. Praleido tik paaiškinus, kas esu ir ką ketinu daryti, bet nežinau, ar jis tinkamai mane suprato.

Drebėdamas bridau per gilų sniegą. Mano dėmesį patraukė mūsų slidės, sulaužytos į šipulius ir išmėtytos sniege. Pabėgėlių vežimai ir daiktai išplėsti, išdraikyti po visą kiemą. Lovos, dėžės,

plunksnos, popierius, stalo įrankiai voliojosi sniege. Ant sulaužytų vežimų krito vėjo blaškomos snaigės.

Lenkų šeimos būste mane pasitiko pažįstamas vaizdas. Girtas raudonarmietis knapsojo ant suoloelio atsirėmęs į šautuvą. Lenkai šią naktį irgi beveik nemiegojo. Matyt, išgyveno tokį patį košmarą.

Lenkas darbininkas pažadėjo netrukus ateiti. Karvidėje pradėjau šerti galvijus. Greitai tvarte susirinko visi mūsų ūkio gyventojai. Tikriausiai saugiausia bus dirbti. Juk komunistai turėtų gerbti darbininkus. Šis spėjimas vėliau pasitvirtino.

Vos pradėjus melžti karves, pasirodė rusai ir paprašė pieno. Jų buvo tiek, kad beveik neliko pieno veršeliams. Vėliau ėmėmės šiokių tokių gudrybių. Pieno reikėjo mums patiems ir mažiems pabėgėlių vaikams.

Eidamas iš daržinės į klojimą, išvydau naktį beprotiškai šaudžiusią priešo artileriją. Ant sunkvežimių sumontuotos sistemos, primenančios aštuonis geležinkelio bėgius, iš kurių kiekvienas keturių metrų ilgio. Išvydau ir raketas. Staiga dingtelėjo, kad tai ir yra vadinamieji „Stalino vargonai“, apie kuriuos pasakojo iš fronto atostogų parvykę vokiečių kariai. Šis raketsvydis per labai trumpą laiko tarpą galėjo iššauti šešiolika kartų.

Susimąstęs pasukau prie ratinės, kur stovėjo keli mūsų vežimai. Čia išvydau tą pačią netvarką. Surinkau kai kuriuos vandenyje mirkstančius mūsų šeimos dokumentus ir parnešiau namo. Tai buvo tėvo banko sąskaitos, kai kurie kiti vertingi popieriai.

Žiaurumai

Netrukus išgirdome siaubingų žinių apie artimiausių mūsų kaimynų likimą. Vienas ūkininkas, kaimo ugniagesių vadovas,

prieš nusižudydamas nušovė aštuoniasdešimt aštuonerių metų savo tėvą. Jie nenorėjo pakliūti rusams į nagus. Ūkininko žmoną su dukterim sovietai pririšo prie lovos ir keliolika kartų išprievartavo. Kito ūkininko žmona, kurią rusai taip pat mėgino išprievartauti, šoko į šulinį. Jos klyksmus greitai nutildė ledinis vanduo. Vėliau raudonarmiečiai ištraukė jos kūną iš šulinio ir nutrenkė ant mėšlo krūvos. Keturiolikos metų dukterį rusai išprievartavo motinos akyse. Kelios pabėgėlių šeimos susirinko virtuvėje ir atsuko dujų čiaupus, tačiau tada kaip tik pasirodė keli žmoniškesni rusai. Jie spėjo išdaužti langus, bet mėginantieji nusinuodyti jau buvo netekę sąmonės. Kitur nušautas dvidešimt penkerių metų kurčnebylys. Rusai nusprendė, kad tai vokiečių kareivis, tik apsimetantis nebyliu.

Mūsų kaimyno žmonai persautos abi rankos. Marti su aštuonių dienų kūdikiu ant rankų paspruko pro langą ir pasislėpė šiaudų krūvoje, kad nebūtų išprievartauta. Kito ūkininko žmonai neatlaikė širdis, kai jos vyriausias sūnus buvo nušautas, o vyras ir kitas sūnus – išvežti į Rusiją. Dar kito ūkininko našlę pakirto kulka, paleista iš lėktuvo. Sužeista į pilvą moteris kentė siaubingus skausmus, kol iškeliavo į amžinybę. Ji turėjo keturis vaikus. Vienas pateko į prancūzų nelaisvę, antras spruko nuo rusų basas, bet vėliau buvo sučiuptas. Dviem mažesniais vaikais pasirūpino kaimo moterys. Mūsų mokytojo šeimos tiesiog neliko. Vienas sūnus žuvo kautynėse prieš anglus, kitas krito Rytų fronte, o pats mokytojas su žmona buvo išvežti į SSRS. Niekas nieko daugiau apie juos negirdėjo. Panašus likimas ištiko ir bakalėjininko šeimą. Tėvai išvežti, vienas sūnus nušautas, du kiti išgyveno. Visi mūsų kaimo ūkininkai vyrai buvo arba išvežti, arba nužudyti. Per stebuklą vienas išsigelbėjo.

Sovietai dažnai atskirdavo vaikus nuo motinų, kad moteris išvežtų į lagerius. Daugelis mirė pakeliui, kitos – „išvaduotojų“ užkrėstos lytinėmis ligomis. Mūsų ūkyje dirbusi moteris neteko trijų dukterų. Viena žuvo namuose, kitos dvi išvežtos į darbo stovyklą Uralo kalnuose. Du mano dėdės mirė nelaisvėje. Viena iš tetų nusiskandino ežere su kūdikiu ant rankų, kad daugiau netektų patirti nesibaigiančių prievartavimų.

Siaubas tęsiasi

Kitomis dienomis košmaras tęsėsi. Plėšikauta nuolatos. Rusų kariai ėjo ir ėjo, visur naršė, prievartavo kelyje pasitaikančias moteris ir merginas. Tarpais stebėdavome šaudančius „Stalino vargonus“. Prieš paleidžiant raketas, kareiviai pradėdavo garsiai šūkauti. Vėliau supratome, kad taip buvo liepiama saugiai pasitraukti. Raketos lėkė viena po kitos su didžiausiu griausmu, palikdamos ilgą ugnies pėdsaką. Svarsčiau (ir buvę kareiviai vėliau patvirtino tą faktą), kad iš tokio ginklo labai sunku pataikyti į konkretų taikinį, nes raketos pasklisdavo labai plačiai. Kareiviai nervinosi, nes nežinojo, kur pataikys.

Vėliau viskas kiek aprimo. Atrodė, rusams nebeliko ko plėšti. Į mūsų ūkį merginų, laikrodžių ir papuošalų atklydo keli „partizanai“. „Partizanais“, o jei tiksliau – parazitais, vadinome iš savo dalinių pabėgusius sovietų kareivius. Daugelis jų buvo patys tikriausi banditai. Nužudyti žmogų jiems nieko nereiškę, tačiau vos tik netoliese pasirodydavo rusų karininkas, „partizanai“ neįtikimai greitai sprukdavo ir plėšikaudavo kitoje vietoje. Išviete dvokiantys parazitai galutinai nusiaubė mūsų namus. Mama ir kelios samdytos merginos iššveitė viską, kas tik įmanoma, kad namuose vėl būtų galima gyventi.

4. Po okupanto padu

Rusams labai patiko važinėti vogtais dviračiais. Atrodė, lyg būtų atradę naują nacionalinę sporto šaką! Daugelis anksčiau niekada nebuvo sėdėję ant dviračio. Kai kuriems visiškai nerūpėjo, ar padangose yra oro: svarbiausia, kad ratai sukosi. Labiausiai tuo mėgavosi kareiviai mongolidai. Jie ištisas valandas praleisdavo ant dviračio, važinėdamiesi keliu pirmyn ir atgal.

Pabėgėlių kolona pakeliui į Proisįs Holandą. Pakeliui riogsojo sudegę sovietų tankai. Piešinys: Jan Gleysteen.

5 skyrius

Vokiečių strategija

Vermachto 4-oji armija, vadovaujama gabaus generolo Hossbacho, iš pat pradžių mėgino išvengti rusų apsupties. Pulkininkui Schoepfferiui įsakyta žūt būtina ginti Elbingo miestą, kad į Vakarų spėtų pasitraukti kuo daugiau pabėgėlių. Neturėdamas nė divizijos, nors gynybai reikėjo mažiausiai trijų divizijų, jis atliko tikrą žygdarbį.

Apie sausio 23-iosios įvykius pulkininkas rašė: „Telefonu man buvo pranešta, kad prieš tankai ką tik pravažiavo kareivines ir artinasi prie Elbingo centro“. Jis greitai sutelkė tankų naikintojų grupes. Labiausiai nerimauta, kad rusų tankai gali apšaudyti pabėgėlių minias, priešais geležinkelio stotį laukiančias evakuacijos į Vakarų.

Netrukus telefonu pulkininkui pranešta, kad pašauti keturi sovietų tankai, o kiti trys spruko pro šiaurinius vartus. Schoepfferis stebėjosi: „Kaip galėjo nutikti, kad septyni rusų tankai nepastebėti prasmuko pro mūsų gynybos linijas?“ Pasirodo, rusų technika judėjo kartu su pabėgėlių kolona, keliaujančia iš Proisiš Holando į Elbingą. Prietemoje ir sumaištyje žmonės nusprendė, kad tai

vokiečių tankai, nes įgulos dėvėjo vokiškas uniformas. Ko gera, tos uniformos buvo nuplėštos nuo vokiečių karių. Prasmukę pro mūsų gynybos linijas, rusai vylėsi nesunkiai užimti miestą. Tikėtina, tankistams kelią parodė kuris nors iš vietos gyventojų, puikiai pažįstantis visus aplinkinius kelius.

Kelių sovietų tankų sunaikinimas pakėlė karių kovinę dvasią, bet tūkstančius pabėgėlių apėmė panika. Jie veržėsi iš miesto spaudžiant 22 laipsnių šalčiui. Pagaliau nacių administracija leido evakuotis, tačiau nebuvo jokio organizuoto vadovavimo. Tvarkingai trauktis buvo per vėlu. Tai dar kartą įrodo, kad naciai visiškai negebėjo išspręsti kilusios problemos.

Sausio 24 d. rusams pavyko pritraukti daugiau tankų į miesto pakraščius. Į gynėjų gretas įsiliejo atostogavę kariai, kuriems kelias į savo dalinius buvo atkirstas. Vietos gamykla pajėgė pagaminti papildomų artilerijos pabūklų. Iš Baltijos jūros pusės sunkieji kreiseriai „Lützow“ ir „Prinz Eugen“ nukreipė pabūklus į tas vietas, kurias nurodė Elbingo ugnies koreguotojai. Pastarieiems vadovavo apgultame mieste esantis artilerijos karininkas. Netrukus rusai pasitelkė bombonešius. Degė namai, sugriautos ištisos gatvės. Laiku nespėję išvykti civiliai dabar slėpėsi rūsiuose ir jų laukė niūrus likimas.

Sovietai per garsiakalbius ragino gynėjus liautis priešintis, siūlė garbingai pasiduoti, žadėjo visus sočiai pamaitinti. Galiausiai pas pulkininką Schoepfferį jie atsiuntė kelis vokiečių valstiečius. Pasiuntiniai perdavė rusų žodžius, kad kapituliavę gynėjai sulauksią įvairiausių malonių. Schoepfferis atmetė visus siūlymus, tačiau dalį savo vyrų atšaukė nuo priesaikos ir leido grįžti namo, mat šiems negrįžus, rusai pagrasino sušaudyti jų šeimas.

Iš savo kiemo matėme nardant vokiečių bombonešius, kurie atakavo rusų pozicijas. Nuo prasidėjusios vokiečių aviacijos atakos, sovietai slėpėsi mūsų rūsyje. Tie „narsuoliais“ dėjęsi prieš

civilius pasirodė visiški bailiai, kai teko susidurti su vokiečiais tikrame mūšyje. Mūsų bombonešiai praskriedavo taip žemai, kad įžiūrėdavau kabinose sėdinčius pilotus.

Kontrataka

Generolas Hossbachas turėjo iš anksto patvirtintą planą. Remdamiesi juo, vokiečių pajėgos išsidėstytą ratu su pabėgėliais to rato viduryje ir mėgintų prasiveržti vakarų kryptimi, kur susijungtų su daliniais, kovojančiais Vyslos vakariniame krante. Tad generolas nusprendė kontratakuoti. Divizijos turėjo judėti apledijusiais, užpustytais keliais ir brautis per pusnis aplenkdamos daugybę kilometrų nutįsusias pabėgėlių kolonas.

Rusai atakavo iš rytų, smarkiai spaudė mūsų dalinius. Hossbachas įsakė atsikratyti visko, kas nebūtina, išskyrus ginklus ir maistą. Prasiveržimui pasirinkta naktis, kad rusai negalėtų pasinaudoti savo tankų, pėstininkų ir aviacijos pranašumu. Sovietai buvo prasti kovotojai, ypač užklupti naktį. Kai vokiečių kariai atakavo Gutstatą (dab. Dobrze Miasto, Lenkija), daugelį rusų kareivių užtiko lovose su prievartaujamomis moterimis.

Tą naktį smarkiai snigo. Sniego nukloti laukai baltavo mėnulio šviesoje. Didžiulį atstumą be poilsio nužygiavę vokiečių kariai sovietus užklupo visiškai nepasiruošusius ir išsklaidė. Vien 170-oji divizija paėmė 96 rusų artilerijos pabūklus. Mūsų kariai dar kartą įsitikino, kaip žiauriai rusai elgiasi okupuotuose teritorijose. Viename kaime sovietai tanku pervažiavo jaunuolį, nes tas nešiojo hitlerjugendo emblemą. Kitur ant mėšlo krūvos rastas jaunos merginos kūnas, į kurį suvarytas peilis. Dar kitame kaime rusai surišo kelis vyrus, apipylė benzinu ir padegė. Kitoje vietoje aptiktas daug kartų prievartautos, o paskui nusižudžiusios moters lavonas.

Tikriausiai tai įvyko vasario 1 d. Ryte dirbdami karvidėje, staiga išgirdome šūvius. Jie sklido iš tos pusės, kur buvo įvažiavimas į kaimą. Per apsnigtus laukus bėgo baltą maskuojamąją uniformą vilkintys vokiečių kareiviai. Pasigirdo šarvuočių variklių ūžesys; jie riedėjo pagrindiniu keliu, jungiančiu Elbingą ir Proisiš Holandą. Mažesniam kareivių būriui, matyt, buvo įsakyta pridengti rytinį atsitraukimo sparną. Norėjau bėgti prie tų karių ir savo akimis pamatyti, kas vyksta. Tėvas pastebėjo, kad nenusėdžiu.

– Ką sumanei? – paklausė jis.

– Noriu prisiartinti prie karių ir sužinoti apie padėtį.

– Ar tau galvoj negerai? – sušuko tėvas. – Nori, kad tave nušautų? Geriau eik ir įmesk šieno karvėms.

Ir aš nuėjau. Bet prieš eidamas pažvelgiau pro plyšį sienoje.

Šaudymas netrukus susilpnėjo. Kariai apsupo vieną iš tolimų kaimo namų, tada vėl pradėjo šaudyti. Nenorėjau praleisti šio reginio. Pagaliau ir vėl išvydau mūsiškius!

Greitai įmetęs karvėms šieno, apsidairiau ar nesimato tėvo, ir leidausi prie karių. Šokinėdamas per tvoras ir gyvatvores, uždusęs atskuodžiau prie jų. Išvydau dešimt ar dvylika pėstininkų, kuriems vadovavo leitenantas. Ant uniformų kareiviai vilkėjo baltus maskuojamuosius chalatus ir tokias pat kepures.

– Ar čia yra rusų? – paklausė leitenantas.

– Vakar buvo, bet šiandien nemačiau, – atsakiau. – Gaujų taip pat nemačiau...

– Ką vadini gaujomis?

– Iš savo dalinių pabėgusius karių būrius. Jie kariauja savo karą, – plėsdami ir prievartaudami.

– Kol kas patyrėme silpną pasipriešinimą, kurį palaužėme, bet aplinkui tikrai dar yra rusų, – įspėjo leitenantas.

Prie kelio išvydau kulkosvaidį, keli kariai tikrino kitus pas-tatus. Po kiek laiko atsinaujino šautuvų poškėjimas, tarpais

pertraukiamas pistoletų-kulkosvaidžių kalenimo. Netrukus pamačiau, kad vokiečiai vedasi į nelaisvę paimtą rusą. Tas ėjo pakeltomis rankomis.

– Ką jis čia veikė? – paklausė leitenantas.

– Mėgino išprievartauti moterį, – atsiliepė arčiau stovintis karys.

– Ką jam darysim? – paklausė kitas kareivis.

– Neturime tiek vyrų, kad galėtume jį palydėti pas mūsiškius. Pavedėkite į šalį ir nušaukite, – įsakė leitenantas.

Rusą lydintis kareivis įsakė jam žygiuoti toliau. Matyt, belaisvis nujautė savo likimą, nes neramiai apsidairė ir pravirko.

Staiga lydintis kareivis pakėlė šautuvą ir šovė rusui į nugarą. Nusisukau. Pažvelgęs vėl pamačiau jį, išsikėtojusį ant sniego, kuris raudonavo nuo kraujo, tekančio nosies ir burnos.

Kontrataka tęsėsi toliau. Vokiečiai patikrino kitą ūkį. Pasi-girdo rankinių granatų sproginiai ir dūžtančių langų žvangėjimas. Prie kelio įsitaisę kulkosvaidininkai turėjo pridengti mūsų karius.

Netrukus išvydau vienišą rusų kareivį, gatve atjojantį ant jauno kumeliuko. Tikriausiai jį sudomino kilęs triukšmas. Mūsų kariai buvo taip puikiai užsimaskavę, kad tik iš labai arti galėjai pastebėti iš po baltų apsiaustų gobtuvų kyšančias vokiečių pilkas kariškas kepures. Rusai dažnai pasinaudodavo tokiais pat apsiaustais, nuvilktais nuo žuvusių vokiečių karių, todėl iš toliau buvo labai sunku nustatyti, saviškis tai ar priešas.

– Tegul jis priartėja, – sušnabždėjo leitenantas.

Rusas įžūliai jojo prie mūsų. Vieną ranką padėjęs ant šlaunies, išdidus, lyg koks generolas. Tik prijojęs visai arti, tikriausiai kažką suprato, nes suriko lyg laukinis, šoko nuo arklio ir mėgino sprukti. Bet kulkosvaidžio papliūpa buvo greitesnė. Siaubingai suklykęs, griuvo ant sniego. Po kiek laiko pasirodžiusį kitą raitelį ištiko toks pats likimas.

Netrukus vokiečių karių būrelis nusprendė grįžti į pagrindinį kelią ir prisijungti prie savo pajėgų. Mus pribloškė toks sprendimas. Kaimiečiai apspito kareivius. Tikėjomės pagalbos, vylėmės, kad dabar, padedami savų karių, galėsime pasitraukti į Vakarų. Žinojome, kad už žuvusius saviškius grįžę rusai baisiausiai keršys. Kas mums beliko daryti?

– Pasiimkite maisto ir keliaukite į Elbingą, kol ten dar nėra priešų, – pasiūlė leitenantas ir įsakė saviškiams trauktis.

Tuo tarpu susirinko visas kaimas, daugiausia moterys ir vaikai. Ginkluotiems vyrams pasišalinus, visi buvo baisiausiai išsigandę.

– Kai rusai grįš ir pamatys žuvusius, nuspręš, kad tai mūsų darbas, – pasakė pusamžė moteris.

– Jie netikės, kad ne mes tai padarėme, – tęsė kita.

– Užkaskime juos po sniegu, – pasiūliau aš.

– Gera mintis, – pritarė moterys.

Įšokęs į griovį, stengiausi išgriebti tiek sniego, kad užtektų vietos nušautajam. Paskui kūną užvertėme. Pabaigę nuėjome prie kito lavono ir padarėme tą patį. Tada grįžau namo.

– Kur buvai? – rūsčiai paklausė tėvas.

– Norėjau pamatyti, kas ten vyksta.

– Ir pats žūti, – barė motina.

– Bet aš tikrai buvau atsargus, – stengiausi sušvelninti tėvų rūstybę. – Kai jie pradėjo šaudyti, pasislėpiau po dideliu medžiu.

– Kitą kartą liksi namuose, – piktai perspėjo tėvas. – Karas – ne vaikų žaidimas!

Žinoma, jis buvo teisus. Aš jau tiek spėjau pamatyti! Tėvas pasiteiravo, ką sakė leitenantas. Jam ne itin patiko karininko siūlymas traukti į Elbingą, nes miestas nuolat atakuotas naikintuvų ir bombonešių. Tėvo manymu, net tuo atveju, jei vokiečių kontrataka pavyktų, rusai grįš su dar gausesnėmis pajėgomis. Galiausiai nuspręsta, kad bėgti į Elbingą – beprasmiška.

Sovietų kariai įžengia į Rytų Prūsiją.

Vokiečių būrys įsikuria naujai iškastose tranšėjose. Toliau matyti einantys civiliai su kastuvais ant pečių.

Vokiečiai išsivaro karvių bandas, kad jos neatitektų sovietams.

Metgeteno (Metgetų) gyventojai, sovietų nužudyti savo namuose.